

LÉDERER PÁL*

A legújabb Capitaly

Robert Kurz: A kapitalizmus fekete könyve – Búcsúdal a piacgazdaságról. Eichborn, 1999.

Amióta véglegesnek és visszavonhatatlannak deklarált győzelmet aratott a kapitalizmus és megvalósult a szociális kérdés végső megoldása (*die Endlösung der sozialen Frage*), gyanúsnak tűnik mindenki, aki nem tapsol e szép új világnak. A kapitalizmus bírálatából pedig némelyeknek már az is sok, amit mondjuk Günter Grass és Pierre Bourdieu mond, hogy tudniillik jó lenne a rendszert civilizálni (*Népszabadság*, 2000. január 8.), vagy amit Volker Wörl szeretne, aki a *Süddeutsche Zeitung*-ban a szociális piacgazdaság megmentésére buzdít, az esélyeket illetően nem túl nagy meggyőződéssel. Úgyhogy a „reformoldalon” alighanem az a pragmatikus mainstream győzelmeskedik majd, amelyet Tony Blair és Gerhard Schröder „új baloldala” és „új közepe” képvisel, s amihez a magyar szocialisták is próbálnak idomulni: alkalmazkodni a totálissá vált kapitalista szabadverseny-rendszerhez. A liberálisok pedig amúgy is meg vannak győződve arról, hogy minden baj forrása mindenfajta korlátozás, úgyhogy majd kitalálják a korlátlan neo-neoliberalizmust.

Különös bája van annak, hogy az alternatívánélküliség zászlaját azok lobogtatják a leglelkesebben, akik nemrég még a munkásmozgalom vörös zászlajával tették ugyanezt, mára viszont korábbi meggyőződésüket és politikai befolyásukat gazdasági hatalomra és eredeti módon halmozódó, elprivatizált magántőkére cserélték fel.

A lényegyet tekintve nincs különösebb jelentősége, hogy ki melyik oldalon áll, ha egyszer objektíve a tőke szekerét tolja, a különbség legfeljebb annyi, hogy a „baloldal” több munkát ad a gazdasági érdekérvényesítőknél, akik ezért kevesebb munkát adnak azoknak, akik még nem szoktak le teljesen mindenféle szocialisztikus igények megfogalmazásáról. A „Jön a tőke, nem jön a tőke?” elnevezésű, globális társasjátékban, a legújabb capitalyban az nyer, aki a legvonzóbb gyarapodási feltételeket kínálja a Pénznek. Így aztán a világaluban mindenki mindenki ellen van, és mindenki mindenkivel szemben játszható.

Szóval manapság önmaga előtt is gyanússá válik, minimum óditvának, de inkább haladásellenesnek tűnik, aki a tőkés rendet bírálja, mert a kapitalizmust leglelkesebb propagandistái a progresszió szinonimájává tették. Mindenki úgy tesz, mintha a kapitalizmuson túl

* Eredetileg megjelent: *Népszabadság*.online, 2000. december 1. A szerző a *Népszabadság* újságírója.

nem lenne élet, csak azért, mert az ellenpólusának gondolt és szocializmusnak (kommunizmusnak) nevezett valami életképtelennek bizonyult.

És akkor egyszer csak valaki letesz az asztalra egy vaskos munkát, és azt mondja: na de uraim, valóban ilyen rövid lenne a történelmi emlékezet? Nem veszik észre, hogy a kapitalizmus kétszáz éves története lényegében kevesek meggazdagodásáról és a tömegek elszegényedéséről szól? Az illetőt *Robert Kurz*nak hívják, német filozófus és csaknem nyolcszáz oldalt körmölt össze erről a szimpla igazságról. *A kapitalizmus fekete könyve – Búcsúdal a piactudományról* című, az *Eichborn* kiadónál több mint egy éve megjelent, és lényegében Németországban és azon kívül is agyonhallgatott munkája a rendszer történelme elé állít tükröt. S bár a cím a néhány éve nagy vihart kavart, a kommunizmusról szerkesztett, s a honi jobboldalon új bibliaként forgatott feketekönyvre rímel, szó sincs az utóbbi tévelygéseinek relativizálásáról. Sőt: Kurz szerint a kommunizmusnak nevezett kísérlet is csupán a kapitalizmus egy boszorkányfattyúja volt: vörösre maszkírozott pótlék.

Kurz alapkérdése: vajon mit adott e mostanság alternatíva nélkülinek beállított gazdasági rendszer a világ lakossága többségének az életszínvonal növekedésében, az élet élvezetére fordítható idő növelésében, általános hogyléte javulásának terén? A mérleg lesújtó. A kapitalizmusban az embereknek mindig többet kellett dolgozniuk, mint bármely korábbi társadalmi rendben – mutatja ki Kurz. Az állandóan fokozódó munkakényszer, amit az élőkiváltására kifundált technológiák bevezetése egyáltalán nem mérsékel, Kurz szerint azzal függ össze, hogy az egyének a kapitalizmusban nem a maguk számára és szükségleteik kielégítésére termelnek, hanem egy elvont piac számára és a modern világ legabsztraktabb dolgáért – a pénzért. Korábban az ember azért dolgozott, hogy éljen, a pénz csak egy eszköz volt a cél eléréséhez. A kapitalizmusban az ember azért él, hogy dolgozzon; a pénz öncéllá vált. Az aranyborjú körüli tánc a kapitalizmus központjaiban is a lakosság nagy részének masszív gazdasági és szociális lecsúszást, sokszor tömeges éhezést, és sokaknak abszolút nyomort hozott, és akkor még nem is beszéltünk a kapitalizmus perifériájára szorult régiók társadalmaira gyakorolt romboló hatásairól. A szegénység, az éhezés, a járványok, a gyermekhalandóság, a túlnépesedés és a tömeges elvándorlás harmadik világa a modern kapitalizmus kizárólagos terméke. Az afrikai emberek például a kapitalista invázió előtt jobban és komfortosabban élhettek, mint ma, amikor a fekete kontinens valósággal elsüllyed a gazdag Nyugat szemetében – állítja Kurz.

A kapitalizmus fekete könyvének egyik legfontosabb „felfedezése”: a kapitalizmus történetében csak rövid időszakokat jellemzett, hogy a rendszer expanziója tömegesnek mondható jólétet produkált, ám ez is korlátozott területen zajlott: Nyugat-Európát, Japánt és

RECENZIO

Észak-Amerikát érintette. Erhard híres jelszava – „Jólétet mindenkinek!” – elfelejtődött, s ma már a világon mindenütt kinevetik azt, aki teljes foglalkoztatottságot emleget. Ennek éppen az ellenkezője a meghatározó trend: a 21. század a rész-, az alul- és a nem-foglalkoztatás százada lesz.

Közben a legfejlettebb kapitalista országokban is évek óta stagnál vagy csökken az átlagpolgár reáljövedelme, miközben a rendszer elite egyre gyorsuló tempóban és mind gátlástalanabban gazdagodik. Valamennyi felmérés arról beszél, hogy a szegények és gazdagok közötti szakadék folyamatosan mélyül, még hozzá nemcsak az Észak–Dél összevetésben, hanem a kapitalizmus fejlett központjain belül is. A kapitalizmus – mutatja ki Kurz – a társadalom valamennyi szegmensét monetarizálta és a piac logikájának vetette alá; az egyénből piaci szereplőt, a termelőből bérmunkást, az emberből „anyagot” csinált. Aki ezt a programot nem tudta vagy nem akarta követni, mint felesleges tényező szó szerint kihullott a társadalomból. Mindez ma sincs másként, mint kétszáz éve, sőt a kaszinó-kapitalizmus korában, amikor a hasznavehetetlen emberanyag egyre gyorsabb ütemben szaporodik, a kilátások még elszomorítóbbak. A legújabb ipari, mikroelektronikai forradalom, amely az üzemgazdasági jövedelmezőségi elveknek megfelelően teljes munkáspopulációkat tesz „szabaddá” és degradál haszontalan éhes szájjakká, Kurz szerint történelmi korlátot állít a kapitalizmus elé: az emberekre mint termelőerőre egyre kevésbé lesz szüksége, a természeti forrásokat túlnyomórészt kimeríti, és a globális ökológiai rendszerekben helyrehozhatatlan károkat okoz. A kapitalizmus eléri azt a pontot, ahol már csak önmaga felrobbantásán munkálkodhat. A szerző szerint ennek máris tapasztalhatók az előjelei: a részvényesek, attól való félelmükben, hogy pénzük munka nélkül marad, lázasan küldözgetik „befektetéseiket” a világ egyik végéből a másikba, hogy realizálhassák fiktív és szó szerint tárgyitalan nyereségeiket. A baj csak az, hogy e túlfűtött spekulatív rendszer megjósolható összeomlásának árát a többséggel, a globális vállalatbirodalmak egyelőre szégyenlősen puhának mondott diktatúráját „élvező” konzumbáránycák tömegeivel, no meg a modern fogyasztásból eleve kirekesztett harmadik és negyedik világbeli éhenkórászokkal fizetik meg.

A kapitalizmus fekete könyve alighanem légzési panaszokat vált majd ki a piac apologetáinál, mert mondandója abban csúcsosodik ki, hogy a többség számára nem marad más, mint a kapitalizmus meghaladásának óriási kalandja, túl a régi államszocialista ideákon. Kurz lázadást szít a totálissá és totalitáriussá vált tőke, a legfeljebb a demokratikus kényszermunka és az olcsóbér-rabszolgaság szomorú perspektíváját kínáló, kapitalista válságmenedzsment ellen, a társadalmi szolidaritás új formáiról álmodik és arról, hogy az emberek kiragadják sorsuk irányítását a láthatatlan piaci kezekből. Talán ezért nagy a csend A kapitalizmus fekete könyve körül.